

Для посилання:

Скидан С. О. Реалізація культурологічного підходу в методичному апараті підручників із гуманітарних предметів для загальноосвітніх і вищих навчальних закладів [Текст] / С. О. Скидан // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол., головн. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов]. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 746–751.

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В МЕТОДИЧНОМУ АПАРАТІ ПІДРУЧНИКІВ З ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ І ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

С. О. Скидан,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Постановка проблеми. Вільне володіння державною мовою у предметній комунікації є важливою умовою втілення соціально-педагогічної парадигми середньої освіти, оскільки забезпечується доступ випускника до наднаціональних (наукових) і культурних цінностей етносу, формує усвідомлену мовну поведінку, є основою самореалізації, духовного й інтелектуального зростання особистості. Окреслена проблема визначається як актуальна з огляду на приділення суспільством значної уваги саме культурі мовленнєвого розвитку. Зокрема, у центрі уваги спеціалістів перебувають питання, пов'язані з формуванням культури мови, удосконалення умінь і навичок правильного нормативного, комунікативно доцільного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні навчальні методики мають достатньо матеріалів для побудови теорії навчання української мови завдяки ґрунтовним дослідженням: системності у навчанні (П. Анохін, Б. Ломов, В. Якунін); процесу розвитку комунікативних умінь і навичок у теоріях психології діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, О. Леонт'єв, Н. Талізїна, С. Рубінштейн, Г. Костюк); навчання мови на засадах системності мовних явищ (Ф. де Соссюр, Б. де Куртене, В. Виноградов, О. Потебня, С. Семчинський, І. Кучеренко, О. Шахматов); явищ української мови методом комплексного аналізу (І. Білодід, Л. Булаховський, І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко, М. Жовтобрюх, А. Загнітко, Л. Мацько, І. Огієнко, В. Русанівський, М. Плющ, Л. Тоцька); закономірностей набування мовної компетенції (О. Біляєв, М. Вашуленко, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Плахотник); процесу навчання рідної мови (О. Горошкіна, Є. Дмитровський, Т. Донченко, В. Дудников, С. Караман, К. Плиско, Г. Онкович, Т. Симоненко, М. Стельмахович, І. Хом'як).

Мета статті полягає в розкритті проблеми розвитку культури мовлення учнів і студентів у процесі гуманітарної підготовки, яка не лише не втрачає своєї актуальності, а багато в чому визначає напрями досліджень, прискорює запровадження здобутих науковцями, педагогами-практиками результатів у практику навчання.

Основна частина. Ознайомлення з вітчизняною й зарубіжною літературою з питань культури мови і мовлення дає підстави зробити висновки, що культура мови – це самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної літературної мови, а також рівень лінгвістичної компетенції її носіїв. Культура мовлення – це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови.

У практичному розрізі поняття «культура мовлення» розглядається як якість мови, що реалізується в процесі мовлення та ситуації мовлення. Культура мовлення близька до стилістики мовлення, яка вивчає своєрідність складу й функціонування окремих конкретних форм мовлення, практичної мовленнєвої діяльності. Сформованість комунікативно-стилістичних якостей мовлення є виміром культури мовлення.

Реалізація культурологічного підходу в методичному апараті підручників з гуманітарних предметів покликана забезпечити розвиток якостей мовлення учнів і студентів.

Схарактеризуємо комунікативно-стилістичні параметри якостей мовлення, що виробляються у процесі навчання гуманітарних предметів у загальноосвітній школі, удосконалюються у вищому навчальному закладі з огляду на професійне спрямування мовної культури майбутніх фахівців.

Правильність мовлення – основна комунікативна якість мовлення. Правильним вважається таке мовлення, в якому мовець дотримується норм сучасної літературної мови. Така висока культура мовлення включає й уміння знайти не тільки точні засоби для висловлювання своєї думки, але й уживати слова, фрази відповідно до мети і ситуації спілкування. Отже, виокремлюються два головні показники культури мовлення – правильність і комунікативна доцільність.

Правильність мовлення співвідноситься з дотриманням норм літературної мови, що діють у мовній системі. Норми літературної мови закріплюють традиції, культурні здобутки минулого і водночас регулюють використання не тільки усталених правил, але й появу нових у процесі мовленнєвої діяльності учнів і студентів.

Правила – це положення, які виражають певну закономірність, постійне співвідношення мовних явищ, або які пропонують нормативний конкретний спосіб використання мовних засобів у писемному й усному мовленні. Це категорія історична – зміна в словнику чи в граматичній системі мови зумовлює зміни правил, оскільки вони покликані відтворювати розвиток мовної системи.

Доречність – ознака мовлення, яка організовує його точність, логічність, чистоту. Доречне мовлення відповідає темі висловлювання, його логічному змісту, емоційному забарвленню.

Доречне мовлення обов'язково вимагає врахування ситуації, складу мовців, форм (усної чи писемної) мови. Умовами доречності мовлення є: розуміння необхідності доречності мовлення; володіння культурою мовлення і спілкування за допомогою мови; висока вихованість людини, рівень її культури, моральних якостей; досконале знання мови, її функцій, форм і різновидів.

Багатство мовлення – це використання школярами великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), які відрізняються за смислом і будовою.

Різноманітність мовлення учнів і студентів характеризується використанням різних мовних засобів для вираження однієї й тієї самої думки.

Важлива ознака мовлення учнів і студентів – точність, що здебільшого залежить від глибини знань та ерудиції учнів. Точність мовлення – одна з найважливіших його властивостей і характеризує, насамперед, зміст висловлювання. Точність мовлення пов'язана з оптимальним слововживанням, використанням таких засобів мови, що якнайкраще (цілком зрозуміло) передають зміст висловлювання, розкривають його тему й основну думку.

Точність мовлення забезпечується цілковитою відповідністю вживаних слів тим поняттям, уявленням, які закріпилися у мовленні за мовними одиницями, найбільше за лексемами, фразеологізмами, реченнями.

У науковому й офіційно-діловому стилях точність досягається через систему термінів, а в художньому – через систему образних засобів мови.

Чистота мовлення – це повна відповідність нормам літературної мови. Для чистоти мовлення важливими є правильна літературна вимова, вживання слів, що відповідають літературній нормі. Чистота мовлення досягається тоді, коли мовлення нормативне і всі його елементи є літературними. Визначають вимовну чистоту і чистоту лексики. Чистота мовлення на рівні вимови досягається суворим дотриманням орфоепічних норм (вимова голосних і приголосних звуків, звукосполучень, наголос у словах). Чистота мовлення залежить від дикції (чіткої, виразної вимови).

Високої мовної довершеності досягає та людина, яка багато працює над оволодінням мовою, прагне правильно говорити. Сприяють україномовним громадянам різноманітні словники-довідники.

Чистота мовлення – поняття і явище багатовимірне. Чисте мовлення стосується всіх складників (фонетики, лексики, граматики) мови, обов'язкового дотримання усталених, нормативних форм усіма мовцями.

Логічність мовлення означає відповідність семантичних зв'язків між словами і реченнями. Логічність і послідовність мовлення має багато спільного з точністю.

Логічним називається мовлення, яке забезпечує смислові зв'язки між словами і реченнями в тексті. Логічність виявляється в точності вживання слів і словосполучень, у правильності побудови речень, у смисловій завершеності тексту. Основою логічності мовлення учнів є логічне мислення, що формується запасом знань і вмінням їх передати співбесідникові.

Логічність мовлення ґрунтується на правдивості мислення. Логічне мовлення виявляється у несуперечливому поєднанні одного слова з іншим; правильному розташуванні відповідно до ходу думки слів у реченні; смислових, структурних, інтонаційних зв'язках у межах цілого тексту, яким передається зв'язок несуперечливих суджень.

У мовленні є немало алогічних словосполучень: потрібно звернутися до офіційних документів (будь-який документ офіційний); оволодіти справжньою майстерністю (майстерність не буває несправжньою); моя власна думка; моя автобіографія; на сьогоднішній день; вільна вакансія.

Причинами помилок у логіці можуть бути поєднання логічно несумісних слів (страшно щедрий); уведення у фразу зайвих слів (дев'ятнадцята година вечора – дев'ятнадцята година); неправильна побудова однорідних рядів членів речення (поезія сповнена громадянського змісту і любові до Батьківщини – громадянського змісту); недоречне вживання дієприслівникових зворотів (За оперативними даними Мінагрополітики, аграріями зібрано 391 тисячу тонн пшениці, скошивши й

обмолотивши 167 тисяч гектарів – За оперативними даними Мінагрополітики, аграрії зібрали 391 тисячу тонн пшениці, скошивши й обмолотивши 167 тисяч гектарів); неправильний поділ тексту на логічні його частини (виділення абзаців, які засвідчують етапи мислення, паузи у мовленні); відсутність у тексті чіткої тричленної структурної побудови або інформативна недостатність якоїсь частини; стилістичний дисонанс, що створюється недоречним вибором синтаксичних конструкцій.

Логічність висловленого виявляється в таких загальних оцінно-вимірних параметрах, як мова – мислення – мовлення. Щоб висловитись логічно, потрібно добре знати мову і справжню сутність того, про що йдеться в кожному конкретному акті мовлення.

Образність мовлення – спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе в ньому. Найповніше образне мовлення реалізується в художньому стилі мови.

Образність мовлення налаштовує мовців на почуттєво-емоційне сприймання того, що наявне в природі і в суспільному житті. Звичайна лексика у творах митців слова має високу художню вартість, бо здебільшого використовується тропеїстично і досконало – як метафори, метонімії, епітети, перифрази тощо.

Образність визначається як властивість художнього мовлення передавати не лише логічну, а й емоційно відтворювану інформацію за допомогою системи словесних образів. Образність художнього мовлення створюється системою зображально-виражальних засобів за вживання слів і виразів в образно-переносному значенні. Переносне значення мовних одиниць – контекстуальне, незвичне, індивідуально-авторське, емоційно-образне: Осіння днина опуска чоло... (Олійник); І з-під крил журавлиних мені під вікно Листопад стелиться (Олійник); Сонце загуло в коштовний опал (Олійник).

Виразність є ознакою культури мовлення всіх мовців і виявляється через їх уміння користуватися всіма стилями мови.

Виразність мовлення – якість, яка найбільшою мірою залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мов, мовленнєвих умінь і навичок. Мова містить невичерпні запаси виражальних засобів, які роблять наше мовлення виразним, насамперед, засоби художнього мовлення і засоби звукового мовлення. Виразність включає образність мовлення, передбачаючи вживання слів і словосполучень у незвичному, метафоричному значенні, що дає можливість образно, художньо відтворювати дійсність. Отже, виражальні засоби можуть бути образними й необразними залежно стильової приналежності висловлювання.

Виразність усного мовлення розвивається в школі за допомогою виразного читання, у вищому навчальному закладі – під час виступу, доповіді, дискусії, навчального діалогу студента й викладача.

У наукових текстах виразність досягається точністю слів і логічністю викладу, професійною лексикою і фразеологією. Офіційно-діловий стиль характеризується використанням адміністративно-управлінською термінологією, різного рівня стандартизацією, кліше. Публіцистичний стиль увиразнюється суспільно-політичною лексикою, ідеологемами, інформаційними штампами та експресивними художніми засобами. У художній літературі виразність формується майстерними художніми засобами: тропами і стилістичними фігурами.

Висновки. Комунікативні можливості літературної мови незмірно широкі, вони становлять основу культури мови і культури мовлення окремої людини, а також усього народу. Рівень розвитку мови в суспільстві завжди визначається рівнем освіченості народу і сферою, обсягом і стилістикою використання ним рідної чи нерідної мови. Тільки за сприятливих соціальних умов життя народу формується й розвивається такий феномен, як достатня чи висока культура мовлення кожного з носіїв певної мови.

Реалізацією якостей мовлення, гармонійним поєднанням їх забезпечується індивідуальна, колективна і всенародна культура мовлення. Мовлення щоразу позначене сукупністю певних якостей, бо мислення й дії людини залежать від її особистісної природи й соціальних умов життя.

Культура мовлення – це і культура мислення, і культура суспільних і духовних стосунків людини, засіб мовленнєвої підготовки учнів і студентів у процесі вивчення гуманітарних предметів.

У статті розкривається питання реалізації культурологічного підходу в методичному апараті підручників з гуманітарних предметів з метою вироблення в учнів і студентів комунікативно-стилістичних якостей мовлення. Схарактеризовано визначальні якості мовлення.

Ключові слова: гуманітарні предмети, культура мовлення, учні, студенти.

В статье раскрывается вопрос реализации культурологического подхода в методическом аппарате учебников по гуманитарным предметам с целью формирования в учеников и студентов коммуникативно-стилистических качеств речи. Охарактеризованы основные качества речи.

Ключевые слова: гуманитарные предметы, культура речи, ученики, студенты.

The article deals with the issue of implementation of cultural and language education through the methodological apparatus of textbooks in the humanities in order to form pupils and students in communicative and stylistic qualities of speech. Describes the main speech quality.

Keywords: humanities, culture of speech, students, and students.